

The Scientific Journal in Jurisprudence and Bases of Islamic Law The 16 rd.
Year/NO:4 winter 2024

**A Comparative Study of the Principles and Types of Installment Sale in Iran and
 Islam the Vienna Convention 1980**

Usef Ebrahimi¹

Ebrahim Taghizadeh^{*2}

Jalal Sultan Ahmadi³

Received date: 2023/05/25

Acceptance date: 2023/09/01

Abstract

one of the most common methods of buying and selling, particularly among traders is concluding contracts in installments. Furthermore, the Iranian Civil Code, despite the inclusion of this type of sale, does not provide a definition, but the 1980 Vienna Convention also defines it. It did not offer an installment contract, but according to Article 73, a contract in which "delivery of goods is step-by-step and frequent" is deemed an installment, and this view is reflected somewhat in the arbitrators' options. The current article, while examining the concept of installment sale, has probed the principles and types of installment sale and the objections to it at the same time, likewise. The results of the investigation show; Installment sales in Iranian law have different terms and conditions than the Vienna Convention, and in some cases, the actions of the Vienna Convention regarding installment sales are against the regulations and rules accepted in Iran's legal system. However, this difference does not indicate the superiority of the provisions related to installment sale in Iranian law; in the general concept of the rules related to installment sale in Iranian law, it has ambiguities and the only way to benefit from the quality of installment sale is to remove its responsibility from the banking sector; Because the banking instructions regarding installment contracts are completely inconsistent with usury-free banking operations, and in this field, except for a few installment contracts, they are completely identical to usury operations.

Keywords: Iranian Law, Installment Sale, Islamic jurisprudence, Sale, Principles Types of Sale, Types of Sale, Vienna Convention.

¹. PhD Student in Private Law, Payame Noor University, Tehran Postgraduate Center, Tehran, Iran.
 u.ebrhimi1@gmail.com

²* Assistant Professor, Private Law Group, Faculty of Law, Payame Noor University, Tehran, Iran. (Corresponding author)
 Taghizadeh@gmail.com

³. Assistant Professor in Law, PayameNoor University, Tehran Postgraduate Education Center, Tehran, Iran.
 jsahmadi@gmail.com

بررسی تطبیقی بیع اقساطی در حقوق ایران، اسلام و کنوانسیون وین ۱۹۸۰

یوسف ابراهیمی^۱ ابراهیم تقی‌زاده*^۲ جلال سلطان احمدی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۰

چکیده

یکی از مرسوم‌ترین شیوه‌های خرید و فروش به ویژه در میان تجار، انعقاد قرارداد به نحو اقساطی بوده و مضافاً قانون مدنی ایران نیز علیرغم شمول این نوع از بیع، تعریفی از آن ارائه نکرده است، در فقه و حقوق اسلامی بیع اقساطی در حیطه مباحث نسبه مورد شناسایی قرار گرفته و ضمن آن در مدح خرید و فروش موجد همچنین تاجیل ثمن عدم اقساط بوده است، کنوانسیون ۱۹۸۰ وین نیز تعریفی از قرارداد اقساطی ارائه ننموده، اما به لحاظ ماده ۷۳، قراردادی که در آن «تحویل کالا، مرحله‌ای و دارای دفعات باشد» اقساطی محسوب می‌شود و این تلقی در آرای مراجع داوری تاحدودی انعکاس یافته است. نوشتار حاضر ضمن بررسی مفهوم و مبانی تئوریک بیع اقساطی به تحلیل و بررسی تطبیقی آن در حقوق ایران، اسلام و کنوانسیون وین پرداخته است؛ نتایج حاصل از بررسی نشان می‌دهد بیع اقساطی در حقوق ایران و در مباحث فقهی دارای شرایط و ضوابط متفاوتی نسبت به کنوانسیون وین بوده و در مواردی اقدامات کنوانسیون وین در خصوص بیع اقساطی، خلاف مقررات و قواعد پذیرفته شده در نظام حقوقی ایران می‌باشد، اما این اختلاف نشان دهنده برتری مقررات مربوط به بیع اقساطی در حقوق ایران نیست؛ در مفهوم کلی قواعد مربوط به بیع اقساطی در حقوق ایران، دارای ابهاماتی است و تنها راه بهره‌مندی از کیفیت بیع اقساطی، سلب تکلیف آن از حوزه بانکی است؛ چرا که دستورالعمل‌های بانکی در خصوص قراردادهای اقساطی کاملاً غیر همسو با عملیات بانکی بدون ربا بوده و در این زمینه تا حدودی به جز معدودی از قراردادهای اقساطی، کاملاً یکسان به عملیات ربا بوده است.

کلیدواژه‌ها: بیع، بیع اقساطی، حقوق ایران، فقه اسلام، کنوانسیون وین.

u.ebrhimi1@gmail.com

Taghizadeh@gmail.com

jsahmadi@gmail.com

^۱ دانشجوی دکترا، گروه حقوق خصوصی، دانشگاه پیام نور، مرکز تحصیلات تکمیلی، تهران، ایران.

^۲ * استادیار، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق؛ دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

^۳ استادیار، گروه حقوق، دانشگاه پیام نور، مرکز تحصیلات تکمیلی، تهران، ایران.

مقدمه

تحول و توسعه چشم‌گیر تجارت در سده اخیر، وضع قواعد و مقررات جدید یا دست کم بازنگری و تجدیدنظر در بسیاری از قواعد و مقررات موجود را جهت رفع نیازها و مطالبات تازه‌ی فعالان تجاری ضروری ساخته است (امینی و همکاران، ۱۳۹۱). شدت و عمق این تحول به حدی بوده که این فکر را به صورت جدی تقویت کرده است که دیگر بسیاری از قواعد و مقررات گذشته نمی‌تواند پاسخ‌گوی نیازها و واقعیات امروز باشد و باید جای خود را به قواعد و مقررات تازه بدهد. یکی از ظواهر و جلوه‌های همکاری و مشارکت انسان‌ها با هم‌دیگر در زندگی اجتماعی و به اقتضای ضرورت‌های اقتصادی، انعقاد قراردادهای بیع اقساطی است که پدیده‌ای متداول و رایج در معاملات و بازارهای داخلی و بین‌المللی و عنوانی نام آشنا و پراهمیت بوده که توجه فقها و حقوق‌دانان را به خود معطوف نموده است. امروزه بنا به ضرورت‌هایی نظیر؛ گران بودن هزینه کالاها و بهای خدمات و مشکلات اقتصادی و پایین بودن سطح دستمزدها و پیدایش مؤسسات اقتصادی مختلف، گسترش فرهنگ مصرف‌گرایی و نوسانات قیمت‌ها و... افراد جامعه به دنبال نهاد حقوقی هستند که ضمن برخورداری حق تصرف و استفاده از مال و تحصیل حقوق مالکانه بر مبیع، از پرداخت کامل و یک‌جای ثمن معاف باشند (عقیلی، ۱۴۰۰). بیع اقساطی در همه بخش‌های تولیدی، خدماتی، صنعتی، کشاورزی و در اموال منقول و غیرمنقول کاربرد دارد و عمدتاً توسط فروشنده تجهیزات و کالاهای گران قیمت به شکل گسترده‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد. با تنظیم قرارداد فروش اقساطی موضوع قرارداد، به عنوان وثیقه نزد فروشندگان باقی مانده و مشکل کمبود وثیقه چنین متقاضیانی مرتفع می‌گردد.

از نظر تاریخی - نظری بیع قسطی، از معامله‌های قدیمی است، جز اینکه در این زمان، به سبب پیوندهای اجتماعی و همکاری های اقتصادی میان انسان‌ها و اجتماعات و مؤسسات تجاری سرمایه‌داری غربی، بدین عنوان شناخته شده است. پیدایش و رواج این گونه بیع در غرب، با هدف آسان‌سازی فروش کالا برای فروشنده و استفاده آسان برای مشتری است. این در حالی است که مطلبی تحت این عنوان به صراحت در قانون ایران تعریف نشده و در حقوق مدنی باید با نهادهای مشابه به دنبال مفهوم قطعی آن باشیم و صرفاً در ماده ۷۳ اشاره‌ای محدود به آن شده است.

در این پژوهش ضمن مفهوم‌شناسی بیع اقساطی در حقوق ایران، اسلام و کنوانسیون بیع بین‌المللی، مبانی و اقسام بیع اقساطی را به صورت تطبیقی در حقوق ایران، اسلام و کنوانسیون بیع بین‌المللی (وین) ۱۹۸۰ مورد تحلیل و بررسی قرار خواهیم داد و در نهایت پاسخ به طرح این سوال که آیا بیع اقساطی کالا در حقوق ایران و آرای مراجع فقهی و همچنین آرای داوری بین‌المللی تثبیت شده است؟ تا چه میزان عملیات مربوط به بیع اقساطی همسو با اقساط بدون ربا بوده است؟

این درحالی است ایده‌ی جدیدی که محقق در پژوهش به آن پرداخته است به این مساله اشاره دارد که متأسفانه در حقوق مدنی ایران آن‌چنان که باید و شاید، بیع اقساطی مورد توجه قرار نگرفته است و تنها مرجع رسیدگی به قواعد مربوط به بیع اقساطی در حیطه عملیات بانکی بوده است که در ظاهر از عملیاتی تحت عنوان "عملیات بانکی بدون ربا" نام برده است، حال اینکه با توجه به تحولات چشم‌گیر در حوزه تجارت و اتخاذ قوانین و مقررات در حوزه بیع اقساطی هنوز بازنگری و تجدیدنظر در بسیاری از قواعد و مقررات موجود را جهت رفع نیازها و مطالبات تازه فعالان تجاری برآورده نساخته است (امینی و عابدیان، ۱۳۹۱). با توجه به اهمیت موضوع فوق، شدت و عمق این تحول به حدی بوده که این فکر را به صورت جدی تقویت نمود که در حوزه موضوع بیع اقساطی قوانین حقوقی بازنگری و با قواعد فقهی مورد نقد و بررسی قرار گیرد و راهبردهای موثری

در پاسخ‌گویی به نیازها و واقعیات امروز ارائه دهد؛ در ادامه روند تحقیق حاضر، علاوه بر تحلیل تطبیقی بیع اقساطی در حقوق ایران با کنوانسیون وین به راهبرد موثری در جهت رفع چالش‌ها و بهره‌مندی از کیفیت قراردادهای اقساطی پرداخته می‌شود.

۱- مفاهیم و مبانی

تبیین مفاهیم در هر تحقیقی منجر به روشن شدن حوزه فعالیت آن تحقیق خواهد شد و با ارائه تعریف جامع و مانع از اصطلاحات، از ایجاد و طرح سؤالات غیر مرتبط ممانعت به عمل می‌آید. در این قسمت به مفهوم بیع اقساطی در فقه و حقوق ایران و کنوانسیون وین پرداخته می‌شود.

۱-۱- بیع اقساطی

بیع قسطی^۱ از لحاظ تئوری و نظری یکی از عقود قدیمی محسوب می‌شود؛ شالوده‌ی مهم این عقد و اهمیت آن اشاره به نتایج پیوندهایی دارد که از نظر اجتماعی و اقتصادی در میان جوامع و مؤسسات تجاری منجر به رواج آن نه تنها در کشور ایران بلکه در تمام جهان به ویژه در میان غربیان، گردیده است و هدف اصلی آن آسان‌سازی فروش کالا و خدمات برای استفاده کنندگان از این نوع عقود بوده است. برای پی‌بردن به مفهوم بیع اقساطی لازم است در ادامه برای تشریح بهتر آن ابتدا از نظر لغوی و سپس در اصطلاحات فقهی و حقوقی و از نظر کنوانسیون وین به آن پرداخته شود.

۱-۱-۱- در لغت

در فرهنگ فارسی معین، «بیع» به معنی فروختن و خریدن، آمده است (معین، ۱۳۷۱). همچنین از آن به معنی پیش فروش و پیش خرید نیز یاد شده است (عمید، ۱۳۷۵). در شرح لمعه (شهیدثانی، ۱۳۸۳) بیع بر نقل ملک در مقابل عوض معلوم و متعین آمده است (داراب پور، ۱۳۹۱). در «منتهی‌الارب» (صفی پوری شیرازی، ۱۳۸۹) از «بیع» به معنی پرداخت ثمن و دریافت مثن یا بالعکس آورده شده است.

تقسیم نیز در مصدر فعل «قسط» به معنای جزء جزء کردن شیء است. به هر جزء، «قسط» و جمع آن عبارت است از «اقساط» مرادف آن فعل «نجم» است. علاوه بر این نجم در این معنی در ارتباط تنگاتنگ با واژه های «نجم المال، نجم الشیء و نجمت علیه الدین» بوده و در مباحث فقهی به آن بیشتر اشاره می‌گردد (مسلم بن حجاج نیشابوری).

۱-۱-۲- در حقوق ایران

در قانون مدنی از نهاد بیع اقساطی تعریفی ارائه نشده است و در پاره‌ای از کتب حقوقی اصولاً مدخلی با این عنوان یافت نمی‌شود. در توصیف بیع اقساطی آمده است: «بیعی است که خریدار ثمن را به اقساط می‌دهد. گاه در این بیع شرط می‌شود که خریدار یک یا چند قسط را زودتر از موعد بدهد سزاوار تخفیفی معلوم باشد» (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۷) ایشان در جای دیگر آورده‌اند که ثمن در این بیع به اقساط است. سایر حقوق‌دانان نیز تعریفی از بیع اقساطی ارائه نکرده‌اند. یکی از حقوق‌دانان در این باره نوشته است: «یکی از شایع‌ترین اقسام بیع نسبه، فروش به اقساط است» (کاتوزیان، ۱۳۹۹). و سپس به توصیف اجتماعی -اقتصادی نهاد مزبور پرداخته است. لازم به ذکر است ایشان از نهاد مزبور با عنوان «بیع اقساط» تعبیر نموده‌اند در حالی که یکی دیگر از حقوق‌دانان بیع به اقساط را معادل معامله‌ای می‌دانند که در کتب دیگر حقوق‌دانان با عنوان «اجاره به شرط تملیک» یا «بیع اقساطی با ذخیره مالکیت» یاد می‌کنند. در هر حال اگر چه در کتب حقوقی به تعریف و توصیف چندانی از عقد بیع اقساطی دست نمی‌یابیم اما باید گفت که بیع اقساطی تنها با ثمن مؤجل صورت می‌گیرد و در آن مبیع حال است.

¹ installment sale

۱-۳- در فقه اسلامی

بحث در مورد بیع اقساطی از ابعاد فقهی و اقتصادی درخور تأمل است. فقها در مطالعات فقهی خود درباره حکم شرعی این عقد به صورت مکتوب و غیر آن اظهار نظر نموده‌اند. بخشی از تحقیقات به شکل پرسش و پاسخ فقهی انجام گرفته است که در زمان معصوم (ع)، توسط شاگردان و راویان حادث شده است. در واقع از مجرای طرح مسأله و تبیین تمثیلی آن، حکم شرعی - مسأله از معصوم (ع) استعمال شده است. بخش دیگر از پیشینه بیع نسیه‌ای، به عنوان شکل و قالب کلی بیع اقساطی از زمان فقیهانی نظیر شیخ کلینی، صدوقین و شیخ مفید ایجاد شده که آن هم در قالب نقل روایات و طرح موضوعات فقهی بوده است.

متعاقب پیروزی انقلاب اسلامی، سیستم اقتصادی و حقوقی ایران به ویژه عملیات پولی و بانکی، تحت تأثیر مقررات و موازین فقهی متحول شد. هم‌اکنون نظام مالی ایران به مثابه سیستم اقتصادی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، در مقام یک مدل جدید ظاهر شد که سعی بر هماهنگی با یافته‌های علوم اقتصادی نوین دارد و در صدد است تا ابعاد متمایزی را عرضه بدارد. فقها، حقوق دانان و اقتصادپژوهان در مورد مسائل جدید نظیر سیستم بانکداری، عقود غیر نقدی، مباحث مناقشه‌ای مختلفی را تشریح نموده‌اند که الزامه با استمداد از نظر دانشمندان اسلامی و فتاوی فقهی تاحدودی به ایرادات و انتقادات پاسخ داده‌اند. به هر تقدیر فروش اقساطی یکی از روش‌های مهم معاملاتی و صدا البته پر چالش در میان اندیشمندان حقوق و اقتصاد اسلامی است. بررسی‌های تاریخی تردیدی در این مدعا باقی نمی‌گذارد که خرید و فروش اقساطی ریشه در تمدن بشری دارد با این حال انعقاد آن در ایران به شکل امروزی به تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲ مربوط می‌شود. به لحاظ برگزاری نشست‌های مستمر تخصصی و پژوهشی، تألیف مقالات متعدد و انعکاس راه کارهای علمی، پروسه تحولات و احیای ارزش‌های اسلامی در ایران سریع به نظر می‌آید (عقیلی، ۱۴۰۰).

۱-۱-۴- در کنوانسیون بیع بین‌المللی ۱۹۸۰

بدون شک هدف نهایی طرفین از انعقاد هر قراردادی، اجرای آن است. در همین جهت، کوشش اکثر نظام‌های حقوقی این است که قرارداد، حتی المقدور اجرا شده و از فسخ آن اجتناب شود؛ هنگامی که بخشی از کالا تسلیم نمی‌شود یا بخشی از کالا با اوصاف مورد توافق مطابقت ندارد، طبعاً اجرای کل قرارداد ممکن نیست (داراب‌پور، ۱۳۹۱). این بحث به ویژه در حوزه تجارت بین‌الملل و در ارتباط با قراردادهای بیع بین‌المللی اهمیت فوق‌العاده می‌یابد، زیرا در این عرصه به کرات شاهد هستیم که بنا به دلایل مختلف اجرای کل قرارداد ممکن نیست یا متعهد به هر دلیل، خواه بنا به ملاحظات اقتصادی یا از جهات دیگر، قادر یا حاضر به اجرای تمام قرارداد نیست. مطابق تعاریف موجود در کنوانسیون، قرارداد اقساطی اغلب قراردادی است جامع که حسب اقساط متعدد آن به چند قرارداد جزئی تحلیل می‌شود و به اقساط آینده که هنوز موعد اجرای آنها نرسیده است، نقض قابل پیش‌بینی را نیز می‌توان تصور کرد. به نظر می‌رسد که این نوع بیع از اقسام بیع موجل نبوده و تصور آن در بیع حال نیز ممکن است. در کنوانسیون وین، قرارداد اقساطی مورد تعریف واقع نشده است. در اظهارات توجیهی پیش‌نویس ارائه شده به مجمع عمومی سازمان ملل متحد در شرح قرارداد اقساطی چنین بیان شده است: «قراردادی که تسلیم کالاهای موضوع آن به چند بخش تقسیم شده باشد» (Comment 2 of secretariat, 1978).

بیع یکی از قدیمی‌ترین راه‌های همکاری انسان‌ها در عرصه زیست بین‌المللی بوده و تمدن‌های مختلف از این طریق با یکدیگر در ارتباط بوده‌اند. ابعاد تعاملات اقتصادی، میزان و شیوه‌های معاملات بین‌المللی، در عصر حاضر گسترده شده است. این بحث در ارتباط با بیع بین‌المللی کالا به ویژه در قراردادهای اقساطی، تأدیه ثمن و تسلیم مبیع را با پیچیدگی‌هایی مواجه کرده است.

از جمله اقدامات و مساعی جامعه بین‌المللی در یکپارچگی قواعد مربوط به بیع، کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا است که ماحصل چندین ده سال تلاش با چهار فصل با تعداد صدویک ماده است. این سند بین‌المللی با دامنه وسیعی از موضوعات حوزه بیع به‌ویژه انعقاد بیع، حقوق و تعهدات فروشنده و مشتری، انتقال ضمان معاوضی، روش‌های جبران خسارت ناشی از نقض قرارداد و عدم مسئولیت را شامل می‌شود (کاتبی و امرایی، ۱۴۰۰). این اقدام جامعه بین‌المللی گام مهمی در کاربست مقررات سازمان‌یافته و منطقی معاملات بین‌المللی است و این مزیت را دارد که از عرف و عادت و گرایش‌های رایج تجارت بین‌الملل نشأت گرفته است. کما اینکه به قدر کافی میان حقوق ملی آمره و نظم عمومی و آزادی اراده طرفین موازنه ایجاد کرده است.

۲- بررسی مبانی نظری

درک و تأمل در چارچوب نظری بیع اقساطی، این زمینه را فراهم می‌کند که با در نظر گرفتن دیدگاه مختلف صاحب نظران، در ارتباط با قراردادهای اقساطی در حوزه‌های مختلف حقوقی و اقتصادی، تحلیل بهتری از تطبیق موضوع تحقیق ارائه دهد.

۲-۱- مبانی تئوریک اصل حاکمیت اراده

از بعد تئوریک، حاکمیت اراده، اخلاق، قواعد مذهبی و الزامات اجتماعی به عنوان نیروی الزام‌آور عقود است که در ارتباط با بیع اقساطی نیز مطرح است. بر اساس نظریه حاکمیت اراده، اجرای موضوع قرارداد یا به بیانی دیگر عین تعهد، خواسته اصلی طرفین است، «در غیر آن» قرارداد و اجرای آن چهره‌ای عقلانی جلوه نمی‌نمایاند. برابر الزامات اخلاقی و قواعد مذهبی، اجرای عین تعهد وفای به عهد محسوب می‌شود هر چند ایفای تعهد علیه متعهدله باشد کما اینکه اجرای عین تعهد از ضرورات اجتماعی است و قواعد حقوقی نیز دسترسی متعهدله به عین تعهد را هموار و آسان می‌نماید و در واقع قانون تضمینی در رعایت حقوق طرفین به‌شمار می‌رود (عقیلی، ۱۴۰۰). علی‌هذا از نظر تئوری مبانی اولیه بیع اقساطی را باید در اصل آزادی قراردادی و حاکمیت اراده جستجو نمود.

اصل حاکمیت اراده شالوده و جوهره حقوق قراردادهاست که بر اساس آن انعقاد قرارداد، انتخاب طرف قرارداد و دامنه تعهدات مورد توافق قرار می‌گیرد. از پیش شرط‌های مفهوم حاکمیت اراده، وجود تراضی و توافق دوجانبه است. نظریه کلاسیک قراردادها بر این استدلال استوار است که قرارداد بیانی از اراده آزاد طرفین است و لزوم آن از رضای طرفین و تلاقی اراده‌ها نشأت می‌گیرد. تعهداتی که از طریق تراضی وارد مفاد قرارداد می‌شوند، از حیث شخصی و اجتماعی عادلانه به نظر می‌رسند و به همین دلیل اصل حاکمیت اراده، قداست تعهدات قراردادی را به همراه آورده و متعاقدين را مأخوذ به تمام تعهدات ارادی اعم از صریح و ضمنی می‌نماید. قبل از انعقاد هر عقدی، طرفین آزادانه در زمینه حقوق و تعهدات خویش مذاکره نموده و پس از حصول توافق آن را با ایجاب و قبول ایجاد می‌کنند. از نتایج اصل حاکمیت اراده، آزادی قراردادی است. انسان موجودی با اراده و مختار است و می‌تواند نسبت به انعقاد، ماهیت، محتوا، شروط و... آنچه که به نام قرارداد به آن ملزم می‌شوند، آزادانه در مورد آن تصمیم بگیرد (امینی و همکاران، ۱۳۹۱).

۲-۲- مبانی تئوریک اقتصادی

از منظر اقتصادی، ایده مطرح این است که حقوق حاکم بر قراردادها، ضمن برخورداری از کاربرد اقتصادی، وسیله‌ی دستیابی به اهداف مادی است. به تبع دخالت دولت در قراردادها، فقط بر مبنای کارایی اقتصادی قابل توجیه است. این دیدگاه انعکاسی

از دیدگاه‌های جنبش حقوق و اقتصاد،^۱ با مطرح شدن نظریه قراردادی پوزنر،^۲ نماینده شاخص این رویکرد، مورد بحث قرار گرفت. ریچارد پوزنر^۳ اهداف و سیاست‌های اجتماعی مثل عدالت توزیعی را از میان اهداف قراردادهای و حقوق حاکم بر آنها حذف می‌کند. در بحث از اهدافی چون کارایی و عدالت توزیعی، مشخصاً کارایی اقتصادی را تعهد حقوق قراردادهای و دادگاه‌های حقوقی و عدالت توزیعی را تعهد بخش عمومی می‌داند که از طریق حقوق مالیاتی و تأمین اجتماعی قابل تحقق است. دلایل این تئوری عمدتاً بر اهمیت تأثیر اقتصادی بازار، سازگاری آن با عدالت تصحیحی و آثار منفی عدالت توزیعی بر کارایی متمرکز است. در آموزه‌های اسلامی ضمن تأکید بر حفظ تعادل بازار، منع مداخله در معاملات افراد یک ارزش است (علیزاده، ۱۳۹۴).

۲-۳- مبانی تئوریک اجتماعی

بیع نسبه به لحاظ رواج و اهمیت اجتماعی و اقتصادی آن یکی از مهمترین تدابیر و راهبردهای حقوقی در جامعه است که در قلمرو تعاملات و مراودات اقتصادی جاری، با لحاظ معیار تسلیم مبیع یا پرداخت ثمن در اشکالی مانند ذخیره مالکیت، بیع عینه، تورق و بیع اقساطی نمایان می‌گردد. با تسریع فرآیند جهانی شدن و در پی افزایش روند مصرف‌گرایی و با گسترش سطح رفاه و مصرف، معادله عرضه و تقاضا بیشتر خودنمایی می‌کند. به طبع هر اندازه تقاضای افزایش یابد، تولیدکنندگان عرضه‌کنندگان جهت فروش و کسب منفعت بیشتر، راهبردهای تمهیدی متعددی را استعمال نموده تا بتوانند فروش بیشتری داشته باشند. مصرف‌کنندگان نیز در ارتقا سطح زندگی و در تأسی از نظام سرمایه‌داری و به منظور دسترسی به سطح بالاتری از رفاه، تلاش خود را بر ابتیاع کالاها و دریافت امکانات مناسب‌تر متمرکز می‌نمایند. بیع اقساطی این فرصت و موقعیت را برای اشخاصی که توانایی مالی پرداخت کامل و یکجای ثمن کالاها و خدمات را ندارند، ایجاد می‌کند تا از مزایای تکنولوژی جدید و کالاهای نو و خدمات مطلوب‌تر بهره‌مند شوند (عبدی، ۱۳۹۶). درحالی که در مواعید معین، ثمن به صورت قسطی یا جزء جزء پرداخت می‌گردد. براین اساس بیع اقساطی از نظر اقتصادی بر رونق بازار، تعادل در نظام قیمت‌ها و قیمت‌گذاری منطقی و دسترسی و برخورداری همگان به کالاها و امکانات و عدالت توزیعی مبتنی است.

۳- تبیین موضوع حقوقی بیع اقساطی

بیع اقساطی هم در حقوق ایران و هم در کنوانسیون وین دارای شرایط و ضوابطی است که کلی بوده و به صورت جزئی به آن پرداخته نشده است و لذا جهت تحلیل تطبیق موضوع بیع اقساطی در حقوق ایران و کنوانسیون وین ابتدا به مبنای حقوقی آن در هریک از نظام‌های فوق پرداخته می‌شود.

۳-۱- در حقوق ایران

در تبیین بیع اقساطی با مدنظر قراردادن ماده ۳۴۱ قانون مدنی^۴ گزاف نیست اگر آن را قراردادی مشروط بدانیم که برای تحویل و تسلیم یا پرداخت مورد معامله یا به عبارتی عوضین، مراحل و مقاطع زمانی مختلفی تعیین شده باشد. البته نباید فراموش کرد هر قرارداد مؤجلی، اقساطی نیست.

^۱ Law and Economics

^۲ در این نظریه هیچ هدف دیگری برای قرارداد پذیرفته نیست و هدف هر قراردادی باید حداکثرسازی ثروت باشد.

^۳ Richard Posner

^۴ این ماده اشعار می‌دارد؛ بیع ممکن است مطلق باشد یا مشروط و نیز ممکن است برای تسلیم تمام یا قسمتی از مبیع یا برای تأدیه تمام یا قسمتی از ثمن، اجلی قرار داده شود.

در تحلیل حقوقی فروش اقساطی، دو نکته قابل تأمل است. نخست اینکه تحویل اجزا صرف‌نظر از تجزیه‌پذیری یا غیر آن، در مقاطع مختلف زمانی مقرر شده باشد. دوم این که اجرای قرارداد اقساطی، ماهیتاً تجزیه‌پذیر باشند لذا صرف تحقق آن‌ها در زمان‌های مختلف، به اقساطی شدن چنین قراردادهایی منجر نمی‌گردد. عرفاً زمانی قراردادی اقساطی است که اجزای مبیع، ماهیتاً تجزیه‌پذیر باشد.^۱ فلذا مؤجل بودن قسمت یا قسمت‌هایی از قرارداد غیرقابل تجزیه، ارتباطی به اقساطی بودن عقد ندارد. قانون مدنی ایران به صورت صریح و روشن از بیع اقساطی اسمی به میان نیاورده و در دکتترین حقوقی ایران اصطلاح قرارداد اقساطی ناظر بر قراردادهایی است که ثمن آن طی چند قسط پرداخت می‌شود. ناگزیر در پی تبیین و تحلیل حقوقی این بیع باید به قوانین دیگر مراجعه نمود. تاریخچه تقنینی نشان از آن دارد که تا قبل از انقلاب اسلامی، مقرره‌ای در ارتباط با بیع اقساطی وضع نشده است. نخستین بار قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲/۶/۸، به سیستم بانکی کشور مجوز فروش اقساطی در حوزه‌های مسکن، صنعت و معدن، کشاورزی و خدمات را داد. اندکی بعد با تصویب آیین‌نامه تسهیلات اعطایی بانکی مصوب ۱۳۶۲/۱۰/۱۴، فروش اقساطی تعریف شد. مطابق ماده ۴۷ آیین‌نامه مذکور، فروش اقساطی عبارت است از «واگذاری عین به بهای معلوم به غیر به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهای مزبور به اقساط مساوی و یا غیرمساوی در سررسید یا سررسیدهای معین دریافت گردد».

آنچه در این تعریف نمایان و خودنمایی می‌کند اقساطی بودن ثمن است. به هروجه در ایران بیع اقساطی، قراردادی است که ثمن آن در چند قسط پرداخت شود و استعمال این عنوان بر قراردادی که مبیع طی دفعات متعدد تسلیم شود، مرسوم و رایج نیست. در کل آنچه به مثابه یک انتقاد و ایراد می‌تواند طرح شود، بی‌قاعدگی بیع اقساطی در حوزه اعتبارات بانکی است درحالی که در دیگر حوزه‌های اقتصادی نیز قابل استفاده بوده و فقدان نص قانونی ملموس و قانون‌گذاری در این رابطه ضرورتی غیرقابل انکار است.

۳-۲- موضع فقهی بیع اقساطی

در مباحث فقهی و کلام فقهی، بیع اقساطی دارای ابعاد قابل تأملی بوده و در مطالعات خود درباره حکم شرعی از این نوع عقد به صورت مکتوب و غیرآن اظهارنظر نموده‌اند.

احترام به مال دیگران در حقوق اسلام به منزله حقوق بنیادین بشر همچنین در کلام سیره پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار قابل لمس و بیان بوده است و عقود در بین اشخاص عملی ممدوح تلقی می‌شد. فقهای اسلامی در اشکال متعدد بیع بحث نموده و در مورد بیع اقساطی با تفصیل بیانات آورده شده می‌توان به سه نوع اجل^۲ اشاره نمود که شامل اجل شرعی، اجل قضایی و اجل توافقی می‌باشد (علامه حلی، ۱۴۱۳).

در بحث معاملات اتفاق نظر بر دو دسته بندی کلی وجود دارد که عبارت است از؛ به لحاظ ماهیت به اجل نیاز داشته باشد و بدون تعیین اجل، امکان انعقاد آن وجود نداشته و دوم آنکه دارای ماهیت نسبه باشد (نجفی، ۱۳۹۲).

فقهای اسلامی در تشریح ماهیت نیاز به اجل و تشریح نسبه بیع؛ به اشکالی از تقسیط از جمله زمان اخذ یا پرداخت مبلغ در وقت مقرر، تاخیر تمام ثمن در زمان سر رسید، پرداخت بخشی از ثمن در زمان حال و تقسیط ما بقی و پرداخت بخشی دیگر

^۱ کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا و همچنین کامن‌لا، این امکان فراهم است تا آنچه عرفاً تجزیه‌پذیر است به اراده طرفین قرارداد، یک واحد و مجموعه تجزیه ناپذیر تلقی شود. در چنین عقدی که مورد معامله غیرقابل تجزیه است، باید مدت‌دار بودن بخشی از مبیع را تکمیل تسلیم مورد معامله محسوب نمود.

^۲ اجل در واقع عبارت است از مدت زمانی مستقل بر انجام امری از امورات که جهت وفای به التزام تعیین شده است.

از ثمن در زمان مشخص اشاره کرده‌اند (مسلم بن حجاج نیشابوری، ۱۴۱۲ق). البته طرفدارانی نیز هستند که موافق با اجل در عقود نبوده و بدون آن نیز امکان بیع می‌تواند منعقد گردد، مانند تعیین اجل در تسلیم مبیع ضمن عقد و یا در قالب شرط خیار (علامه حلی، ۱۴۱۳).

البته با توجه به مجرای طرح مسأله و تبیین تمثیلی آن، از نقطه نظر مذاهب عامه؛ بیع اقساطی باید به محض وقوع فوراً باید پرداخت گردد و زمانی که به آینده موکول گردد و یا پرداخت ثمن اگر با تاخیر مواجه گردد باید در بیع و عقد دلایل مطرح و در جواز حکم شرعی مسأله از معصوم (ع) استعلام گردیده و مطالبات قبل از شرح خودداری گردد. بیع اقساطی، به عنوان شکل و قالب کلی بیع نسیه از زمان فقیهانی نظیر شیخ کلینی، صدوقین و شیخ مفید ایجاد شده که آن هم در قالب نقل روایات و طرح موضوعات فقهی بوده است بنابراین در عقود بیع اقساطی به این نکته باید اشاره گردد که ادله‌ی مذکور دلالت صریح و آشکاری در تنظیم جواز بیع به صورت مدت معلوم و اخذ خسارت در آن متعاقباً مشخص و بدون آن انعقاد صورت نپذیرد و لذا انعقاد ضمن آن بدون شروط خیار قابل تسلیم و تشریع حقوقی نخواهد بود (نراقی، ۱۴۱۷).

بنابراین در تشریح و تحلیل مباحث فقهی آورده شده فوق و پیشینه‌ی روایات؛ می‌توان اظهار داشت؛ در بحث تاجیل ثمن، و نحوه پرداخت آن:

۱. مقدار مبلغ و زمان پرداخت آن،

۲. مقدار (مبلغ) و زمان تمام ثمن در اقساط،

۳. تاجیل و تاخیر در پرداخت تمام ثمن به هنگام سررسید،

۴. نحوه پرداخت و مقدار ثمن در زمان حاضر و اقساط باقی مانده می‌عن و مشخص گردد (شهیدثانی، ۱۳۸۳).

در نصوص فقه‌های امامیه، جایگاه بحث در خصوص بیع اقساطی پیرامون «بیع نسیه» بوده است؛ زیرا یکی از انواع بیع اقساطی بوده و به تاجیل آن اشاره کرده‌اند. بیع فوق در گستره وسیع جغرافیایی و در مورد بسیاری از کالاها و اشیا صدق داشته و در شمول اموال منقول و غیر منقول به کار رفته است؛ از نکته نظر فقه‌های امامیه بیع اقساطی مشروع است تا زمانی که خارج از مستندات اجماع^۱، حلیت بیع و وفا به عقود^۲، اتفاق نیفتد.

لازم به ذکر است در نصوص برخی فقها از جمله فقه‌های اهل سنت بر بیع اقساطی شبهه وارد کرده و آن را شبهه ربا دانسته‌اند (عقیلی، ۱۴۰۰). دلیل بر این ادعا نیز اشاره به شروط عقد بیع داشته و تاخیر پرداخت ثمن از زمان عقد، را به علت افزایش ارزش در بها دانسته که این افزایش بها مشمول محرومیت فروشنده از منافع آن گردیده و متوجه فقط خریدار می‌باشد (ابولیل، ۱۴۰۴ق). ولی حقیقت ربا را باید جدا از بیع اقساطی در نظر گرفت چرا که مبادله دو کالا چه مدت دار و چه بدون مدت، از معاملات ربوی خارج بوده و تبادلات بین کالاها و خدمات از جنسی به جنس دیگر و از موقعیتی به موقعیت دیگر متفاوت بوده و با زیاده و یا بدون زیاده در ثمن معامله می‌شود (کاتبی و امراپی، ۱۴۰۰).

۳-۲- در کنوانسیون بین‌المللی

در میان اسناد بین‌المللی، مهم‌ترین و مستندترین سند مرتبط با موضوع بیع اقساطی، کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا است که در مقام تعریف قرارداد اقساطی برنیا آمده است؛ اما از سیاق عبارات و الفاظ مستعمل در ماده ۷۳، می‌توان اظهار داشت قراردادی اقساطی

^۱ اجماع یعنی اتفاق نظری که هیچ اختلافی در آن نباشد؛

^۲ دلایل عام حلیت بیع و وفا به عقود و تجارت با رضایت طرفین

است که در آن بایع الزام شده باشد مبیع را به صورت محموله‌های مجزا تحویل دهد یا تجویز به این عمل شده و مجاز به این کار باشد. ملاحظه می‌شود کنوانسیون، فروش اقساطی را به شکل انعقاد قراردادی که تسلیم کالا به دفعات متعدد انجام می‌گیرد، پیش‌بینی نموده است. به لحاظ ماده فوق‌الذکر با توجه به سیاق عبارات، قراردادی که تسلیم کالاهای موضوع آن به چند بخش تقسیم شده باشد، فروش اقساطی است (کاتبی و امرایی، ۱۴۰۰).

۳-۳ - نقد و بررسی

همانطور که آورده شد در تبیین بیع اقساطی در حقوق ایران با مدنظر قراردادن ماده ۳۴۱ قانون مدنی در بیع سلم، ثمن باید به نحوی که عرف اقتضا نماید (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۷). به صورت نقدی و فی المجلس تأدیه گردد، مگر اینکه طرفین، توافق بر مؤجل بودن آن نمایند. در فرض مؤجل بودن مبیع نیز، اجل باید معین باشد؛ در غیر این صورت بیع، باطل است. در بیع سلم؛ نیازی نیست که مبیع کلی، پیش از فرا رسیدن موعد تسلیم، در عالم خارج موجود باشد، چرا که مبیع کلی فی الذمه است. البته این بیع در غیرنقدین صحیح بوده؛ و در نقدین، مستلزم ربا است (امینی و همکاران، ۱۳۹۱). بنابراین بیع سلم، باید مبتنی بر «وصف منضبط» مبیع باشد؛ یعنی به هنگام انشای عقد، ویژگی‌ها و اوصاف مبیع، باید به گونه‌ای معین گردد که در واقع با ایجاد معیاری واحد بین طرفین، در زمان تحویل مبیع، اختلافی پیش نیاید و در صورت ایجاد اختلاف، به راحتی بتوان آن را رفع نمود. با این تفسیر اگر آن را قراردادی مشروط بدانیم برای تحویل و تسلیم یا پرداخت مورد معامله باید عوضین، در مراحل و مقاطع زمانی مختلفی تعیین شده باشد. البته نباید فراموش کرد هر قرارداد مؤجلی، اقساطی نیست. در تحلیل حقوقی فروش اقساطی، دو نکته قابل تأمل است. نخست اینکه تحویل اجزا صرف‌نظر از تجزیه‌پذیری یا غیر آن، در مقاطع مختلف زمانی مقرر شده باشد. دوم این که اجرای قرارداد اقساطی، ماهیتاً تجزیه‌پذیر باشند لذا صرف تحقق آن‌ها در زمان‌های مختلف، به اقساطی شدن چنین قراردادهایی منجر نمی‌گردد. عرفاً زمانی قراردادی اقساطی است که اجزای مبیع، ماهیتاً تجزیه‌پذیر باشد. در تفسیر مباحث فقهی و کلام فقها نیز، بیع اقساطی دارای اشکالی است که درباره حکم شرعی از این نوع عقد به صورت مکتوب و غیر آن اظهار نظر نموده‌اند. حفظ حقوق افراد به منزله حقوق بنیادین بشر همچنین در کلام سیره پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار قابل لمس و بیان بوده است و عقود در بین اشخاص عملی ممدوح تلقی می‌شد. فقهای اسلامی در اشکال متعدد بیع بحث نموده اما آنچه قابل تأمل بوده است در خصوص عقد توافقی است که برای آن محدودیت‌هایی هم از نظر حقوقی و هم عرفی اعمال نموده‌اند.

در بحث معاملات توجه به اختیار در نوع معاملات نیز باید دارای جواز بوده و بر حسب زمان و مکان متناسب با موضوعات روز دور یا نزدیک با شرع مقدس مطرح شود و نباید در قالب نقل‌روایات و طرح موضوعات مختص فقهی بوده باشد، بنابراین در تشریح و تحلیل مباحث فقهی آورده شده فوق علاوه بر موارد فوق باید به سه نکته نیز در مقدار و مبلغ و زمان پرداخت بیع، ثمن و تاجیل و تاخیر آن بحث در قالب نحوه پرداخت هر یک از اقساط به مراتب پرداخته شود که فقط به بعد شرعی بودن آن توجه شده است. مثلاً در نصوص فقهای امامیه، بیشتر به جایگاه بحث در خصوص بیع اقساطی پیرامون «بیع نسیه» توجه شده است و ابعاد مربوط به مشروعیت آن در قالب نوع عقد بیان شده است چه بسا عقدی که مشروع است ولی در پرداخت اقساط آن مشروعیت دیده نمی‌شود در مقایسه با فقهای اهل سنت که به بیع اقساطی هر چند مشروع ولی در پرداخت اقساط آن شبهه وارد کرده و آن را برابر ربا دانسته‌اند بنابراین حقیقت ربا را باید جدا از مشروع یا غیرمشروع بودن بیع اقساطی در نظر گرفت چرا که مبادله دو کالا چه مدت‌دار و چه بدون مدت، از معاملات ربوی خارج بوده و تبادلات بین کالاها و

خدمات از جنسی به جنس دیگر و از موقعیتی به موقعیت دیگر متفاوت است. با بررسی نصوص در اسناد بین المللی که بیع اقساطی را در مقام تعریف قرارداد اقساطی در نظر نگرفته‌اند می‌توان مطرح کرد کنوانسیون، فروش اقساطی را به شکل انعقاد قراردادی که تسلیم کالا به دفعات متعدد انجام می‌گیرد، پیش‌بینی نکرده است.

۴- تطبیق

در بررسی تطبیقی موضوع بیع اقساطی در حقوق ایران و کنوانسیون وین می‌توان به مواردی از قبیل "عین بودن عقد یا مرکب بودن آن"، "مستقیم یا غیر مستقیم بودن آن"، "با وثیقه یا بدون وثیقه بودن اقساط" در عقود اشاره کرد که در ادامه به تطبیق هریک پرداخته می‌شود.

۴-۱- معین بودن عقود در بیع اقساطی

بیع اقساطی با مفهوم بیع در قانون مدنی ایران در انطباق است؛ در واقع در بیع اقساطی نیز «تملیک عین به عوض معلوم» تحقق می‌یابد و کالا یا مالی معین در برابر ثمن مشخص به مشتری انتقال پیدا می‌کند با این تفاوت که ثمن به صورت مؤجل و قسطی است. صرف‌نظر از عدم تصریح قانون مدنی به این بیع، ماده ۳۴۱ قانون مذکور به نحوی این شیوه از عقد بیع را مورد اشاره قرار داده است. علاوه بر آن عنوان، شرایط، احکام و آثار این عقد در قانون عملیات بانکی بدون ربا البته فقط در رابطه با نظام اعتباری و بانکی کشور تشریح شده است. درحقیقت هرچند بیع اقساطی در قانونی عام برای تمام اقشار جامعه تقنین نشده، اما انجام این امر در خصوص گروه خاصی از اشخاص آن هم در قانونی خاص و نه فراگیر می‌تواند موجب یک عقد معین جدید باشد. از یک‌سو در قانون مدنی عقود به لازم، جائز، خیاری، منجز و معلق تقسیم‌بندی شده و از سوی دیگر دکترین حقوقی به طبقه‌بندی‌های دیگری اشاره نموده‌اند که البته از منظر حقوقی صرفاً جهت تنظیم مباحث مربوط به قراردادهاست. بدین لحاظ علی‌رغم تأکید بر اعتباری بودن بیع اقساطی، قبول ماهیت اعتباری برای آن دشوار است. بیع اقساطی، عقدی لازم با قالبی کهنه و در لباسی جدید است که در قانونی خاص ظاهر شده است فلذا در چهره‌ای اعتباری، عقدی معین است. این مفهوم در انطباق با مواد ۲، ۳ و ۴ کنوانسیون وین مصوب ۱۹۸۰ همسو بوده و چنانچه عینیت در قراردادها صریح نباشد عقد باطل بوده و اعتبار نخواهد داشت. مقررات این کنوانسیون صرفاً ناظر بر انعقاد قرارداد بیع و حقوق و تعهداتی که برای طرفین در اثر چنین قراردادی ایجاد می‌شود، بوده و ارتباطی خاصه با امور ذیل نخواهد داشت، مگر خلاف آن تصریح شده باشد:

الف. اعتبار قرارداد یا هریک از شرایط آن یا اعتبار هرگونه عرف مربوط ؛

ب. اثری که ممکن است قرارداد نسبت به مالکیت کالا داشته باشد.

۴-۲- مرکب بودن عقد در بیع اقساطی

ماهیت عقد مرکب بودن بیع اقساطی، مبتنی بر تحلیلی است که خاستگاه آن در اسناد بین المللی است. در مواقعی بایع بیع اقساطی، خود نقش اعطای اعتبار را بر عهده می‌گیرد اما در بیشتر مواقع مشتری برای اکتیاف کالا، با کمبود منابع مالی مواجه است و با پیشنهاد تأمین مالی قرارداد بیع مواجه می‌شود که در صورت پذیرش، می‌تواند به کمک اعتبار دهنده، بهای کالا را نقداً بپردازد و سپس قرضی را که دریافت کرده به همراه سود آن به اعتبار دهنده بپردازد. در این حالت بیع اقساطی از قرض و بیع، تشکیل شده است زیرا قرض فقط برای تأمین مالی بیع منعقد شده است. به هر تقدیر اعطا کننده اعتبار می‌تواند فروشنده یا دیگری باشد. نتیجه این تحلیل سبب تقویت این باور خواهد شد که بطلان بیع، به بطلان قرض منجر می‌شود؛ چون قرارداد اعطای اعتبار یا همان قرض برای تأمین مالی بیع منعقد شده و اگر آن نبود، اصلاً قراردادی برای اعطای اعتبار منعقد نمی‌شد؛

به عبارتی انگیزه و قصد طرفین از انعقاد قرض، تأمین مالی بیع است لذا اگر بیعی در کار نباشد، عقد قرض نیز طبیعتاً بی‌اثر خواهد شد.

۴-۳- بر مبنای تضمینات

بیع اقساطی بر مبنای تضمینات به دو دسته بیع اقساطی با وثیقه و بدون وثیقه تقسیم می‌شود:

۴-۳-۱- بیع اقساطی با وثیقه

از گذشته تا اکنون قراردادهای اعتباری مانند فروش اقساطی از طریق معرفی ضامن یا رهن اموال تضمین می‌شدند. بانک‌ها و موسسات مالی به دلایلی از طرف قرارداد تضمین اخذ می‌نمایند. اول این‌که در فاصله زمان پیدایش طلب و زمانی که بستانکار می‌خواهد آن را مطالبه و دریافت کند، بدهکار می‌تواند اموال خود را مخفی نماید یا با انجام معامله به قصد فرار از دین یا معامله صوری، اموال خود را به دیگران واگذار نموده و ظاهراً معسر شود. به تبع بانک‌ها و موسسات مالی طرف قرارداد به اموال بدهکار دسترسی پیدا نخواهند نمود و اگر رأیی از محکمه صالح هم به نفع خود بگیرند، حکم در عمل قابل اجرا نخواهد بود (پناهی، ۱۳۹۰). علاوه بر آن احتمال دارد تعداد بستانکاران پس از پرداخت اعتبار و انعقاد قرارداد افزایش پیدا کند. در این صورت همگی آنان ناگزیر باید اموال موجود بدهکار را که برای بازپرداخت همه مطالبات بستانکاران کفایت نمی‌کند، در بین خود تقسیم کنند که این امر به زیان بانک خواهد بود. بر این اساس به هنگام امضای قرارداد، بانک‌ها از طرف قرارداد تضمینات لازم و مستحکم مطالبه می‌نمایند که ممکن است به صورت مطالبه ضامن یا وثیقه عینی باشد. اشخاصی که وثیقه کافی داشته باشند بیشتر موفق به انعقاد قراردادهای اعتباری می‌شوند فلذا تضمین‌های شخصی چون ضمان و تضمین عینی یعنی رهن و وثیقه، ابزاری مناسب محسوب می‌شوند و بدون آن‌ها امکان ادامه فعالیت مقدور نیست. در فروش اقساطی باوثیقه به منظور تضمین پرداخت ثمن، بایع به روش‌ها و شروطی متوسل می‌شود تا بتواند مفاد و شرایط قرارداد را مناسب خود نماید (گلشنی و حسینی‌مدرس، ۱۳۹۳). این شکل از بیع اقساطی عموماً توسط بانک‌ها سرمایه‌گذاری می‌شود.

۴-۳-۲- بیع اقساطی بدون وثیقه

بیع اقساطی فاقد وثیقه همان‌گونه از عنوانش پیداست، قراردادی است که در آن فروشنده جهت پرداخت به موقع اقساط، از مشتری تضمین یا گارنتی مطالبه نمی‌کند. در این شکل بایع به واسطه اعتماد و اطمینانی که به مشتری و اعتبار او در بازار یا اعتبار اجتماعی وی دارد، مبیع را با علم به مدت‌دار بودن ثمن، به مشتری تسلیم می‌نماید. البته باید گفت با توجه به گسترده شدن جوامع و بی‌اعتمادی افراد نسبت به همدیگر ادعای صفر بودن دامنه کاربست این شکل بیع اقساطی به جز در روابط خانوادگی و آشنایی‌های بسیار نزدیک، چندان شگفت‌آور نباشد چراکه فروشنده ضمانتی جز اعتبار خریدار در اختیار ندارد. بنابراین در تطبیق با قواعد فوق می‌توان مطرح کرد؛ در کنوانسیون ۱۹۸۰ وین، تضمینات در باب بیع اقساطی در صورت ورود ضرر توسط طرفین قرارداد مستلزم درخواست جبران خسارت بر اساس ماده ۴۵ قسمت بند (ب) بوده و و علاوه بر آن فسخ قرارداد بر مبنای ماده ۴۹ و درخواست تقلیل ثمن طبق ماده ۵۰ مورد حمایت و تبیین قرار گرفته شده است (کاتبی و امرایی، ۱۴۰۰). این نشان دهنده این است که در کنوانسیون ۱۹۸۰ وین، اصل بر بقا و اجرای قرارداد است و استفاده از ضمانت اجرای فسخ نیازمند محقق شدن شرایط خاص و ویژه‌ای است که باید به آن توجه گردد.

۴-۴- بر مبنای فروش

بیع اقساطی بر مبنای فروش به ورش عادی و غیر عادی تقسیم می‌شود:

۴-۴-۱- روش عادی

فروش اقساطی عادی، روش معمول و رایج اعطای تسهیلات بیع اقساطی در سیستم بانکی است که سهم عمده فعالیت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری را به خود تخصیص داده است. تعداد مبادلات انجام گرفته و متقاضیان تحت پوشش این روش درخور توجه و تأمل است و عمومیت بیشتری دارد. در این روش پس از وصول درخواست متقاضی مبنی بر استفاده از تسهیلات فروش اقساطی و بررسی مدارک و شرایط لازم، تنها بانک یا مؤسسه اعتباری که درخواست به وی ارائه شده، به انعقاد قرارداد فروش اقساطی و ارائه تسهیلات مبادرت می‌ورزد. پس از انعقاد قرارداد نیز تنها همان مؤسسه نسبت به امور مربوط به بازپرداخت اعتبار مسئول و درگیر است و عدم پرداخت بدهی از سوی خریدار موجب ورود ضرر می‌شود. در این رابطه لازم به ذکر است فعالیت مؤسسات اعتباری بانکی و غیربانکی ایران، به دو بخش عمده تجهیز منابع پولی و تخصیص منابع پولی تقسیم می‌شود. در بخش نخست تأمین منابع مالی از طریق سرمایه پرداخت شده و اندوخته‌های قانونی و اختیاری، کمک و یا وام‌های اعطایی از سوی دیگر بانک‌ها یا بانک مرکزی، پذیرش سپرده‌های مختلف از اشخاص حقیقی و حقوقی یا خصوصی و عمومی انجام می‌گیرد (صالح نیا، ۱۳۹۱). مستنداً به تبصره ماده ۳ قانون عملیات بانکی بدون ربا، سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار، جزو منابع تأمین مالی قرارداد فروش اقساطی است. یعنی بانک سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار را وکالتاً از سوی سپرده‌گذاران در بخش واگذاری تسهیلات بیع اقساطی مصرف می‌کند یعنی تخصیص منابع انجام می‌گیرد و سود حاصله میان بانک و سپرده‌گذاران تقسیم می‌شود. در بیع اقساطی عادی، منابع تجمع شده فقط از طریق بانک یا مؤسسه اعتباری به متقاضی تسهیلات واگذار می‌شود. در واقع تأمین‌کننده مالی متقاضی تنها یک بانک یا مؤسسه اعتباری است و سود حاصله نیز از آن همان مؤسسه اعتباری و سپرده‌گذارانش خواهد بود.

۴-۴-۲- روش غیر عادی

بانک مرکزی براساس خط‌مشی اقتصادی کشور در اعطای هریک از انواع تسهیلات بانکی مقرر و معین نموده که کلیه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری موظف به رعایت سقف تعیین شده در پرداخت‌های خود هستند و چنان‌چه از حداکثر مجاز، تخطی نمایند، بازخواست خواهند شد (بند ۶ ماده ۲۰ قانون عملیات بانکی بدون ربا) لذا مشتریان حقیقی و حقوقی بانک‌ها برای تأمین نقدینگی لازم برای انجام فعالیت‌های اقتصادی خود فقط تا میزان محدودی می‌توانند روی تسهیلات دریافتی بانکی، حساب باز کرده و ریسک نمایند. برای رفع این مشکل و تأمین مالی طرح‌های بزرگ، بانک مرکزی دستورالعمل ناظر بر تسهیلات و تعهدات - سندیکایی به شماره ۵۷۳۷۰ ی/ ۸۸ مورخ ۱۳۸۸/۰۳/۱۷ را تنظیم و تصویب نمود. بر اساس این دستورالعمل و در فروش اقساطی سندیکایی،^۱ چند بانک یا مؤسسه اعتباری غیربانکی با مشارکت هم به تأمین مالی طرح از طریق اعطای تسهیلات بانکی مبادرت می‌ورزند. ماده ۸ آئین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا نیز مقرر داشته «اعطای هریک از انواع تسهیلات توسط دو یا چند بانک مشترکاً به شخص و یا اشخاص حقیقی و یا حقوقی بلامانع است. در هر حال اداره امور این گونه تسهیلات اعطایی به انتخاب بانک‌های شرکت‌کننده بر عهده یک بانک خواهد بود». در این روش اعطای تسهیلات، اشخاصی که برای انجام طرح‌ها و پروژه‌هایی سنگین و پرهزینه نیاز به استفاده از فروش اقساطی دارند، تقاضای خود مبنی بر استفاده از

^۱ تسهیلات سندیکایی نوعی تسهیلات است که گروهی از بانک ها یا مؤسسات مالی در مقام یک طرف قرارداد به شخص حقیقی یا حقوقی متقاضی تسهیلات به عنوان طرف دوم واگذار می کند. علاوه بر این تعریف تسهیلات سندیکایی طبق ماده یک دستورالعمل ناظر بر تسهیلات و تعهدات سندیکایی روشی برای تأمین مالی با مشارکت چندمؤسسه اعتباری است که از طریق آن اعطای تسهیلات در قالب عقود از جمله مشارکت مدنی، فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک و سلف و یا ایجاد تعهدات از روش های، مانند گشایش اعتبار اسنادی و صدور ضمانت نامه در چارچوب قرارداد و شرایط مورد توافق با متقاضی انجام می شود.

فروش اقساطی را در قالب فروش اقساطی به روش سندیکایی به یکی از بانک‌ها یا مؤسسات اعتباری غیربانکی ارائه می‌کنند. این مؤسسه موسسه اعتباری پیشگام نامیده می‌شود که در کنار وظایف متعددی که برای آن تعریف شده، اقدامات لازم جهت هماهنگی با سایر مؤسسات اعتباری که مایل به اعطای تسهیلات سندیکایی هستند را انجام می‌دهد. بدین نحو که پس از سنجش وضعیت اعتباری مشتری و تأیید امکان اعطای تسهیلات به متقاضی، با ارسال دعوتنامه برای مؤسسات اعتباری که احتمال مشارکت آن‌ها در این تسهیلات وجود دارد، به سامان‌دهی امور مربوط به اعطای تسهیلات می‌پردازد و زمینه را برای انعقاد فروش اقساطی بین متقاضی و مؤسسات اعتباری درگیر فراهم می‌کند.

پس از امضای قرارداد فروش اقساطی، یکی از بانک‌های طرف قرارداد که عضو سندیکای تشکیل شده محسوب می‌شود، براساس انتخاب خود اعضای سندیکا با اکثریت آراء به عنوان «مؤسسه اعتباری عامل» تعیین می‌گردد که از این پس مدیریت امور مربوط به اعطای تسهیلات با این مؤسسه خواهد بود. این مؤسسه مبادرت به افتتاح یک حساب ویژه می‌نماید و اعضای سندیکا موظف هستند سهم خود را از تسهیلاتی که در اختیار متقاضی قرار می‌گیرد، به این حساب ویژه واریز نمایند. پس از انجام این مرحله، مؤسسه اعتباری عامل با انجام تشریفات رسمی و اقدامات لازم، وجه تسهیلات را در اختیار متقاضی قرار می‌دهد. نظارت بر اجرای قرارداد و دریافت اصل و سود تسهیلات از اعتبارگیرنده و توزیع آن بین اعضاء بر اساس سهم شرکت‌ها هریک و... از دیگر وظایف و اختیارات مؤسسه اعتباری عامل است (پناهی، ۱۳۹۰). در واقع در این روش اعطای تسهیلات، دو قرارداد در کنار هم منعقد می‌شوند. نخست قرارداد فروش اقساطی که یک طرف آن متقاضی دریافت تسهیلات است و طرف دوم اعضای سندیکا که متشکل از چندین بانک یا مؤسسه اعتباری است و دیگری قرارداد مشارکت بین اعضای سندیکا که تعهدات و مسئولیت‌های اعضای سندیکا را شامل می‌شود و اطراف آن، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری عضو سندیکا هستند.

۵- ایرادهای وارده بر بیع اقساطی

صورت‌سازی غیرواقعی، ثابت بودن نرخ سود، ربوی بودن، تحمیل شروط غیرمنصفانه به خریدار و بالابودن هزینه‌ها برخی از ایرادات بیع اقساطی است.

در فروش اعتباری بانکی به جز بیع اقساطی مسکن، معمول است که بانک کالاهای موضوع قرارداد را از تولیدکننده یا عرضه‌کننده خریداری و به مصرف‌کننده به فروش برساند. در واقع بانک مبیع را ابتیاع می‌نماید اما آن چه در عمل رخ می‌دهد چیزی دیگر است. مسأله‌ای که ربوی بودن فرآیند بیع اقساطی را غیرقابل انکار می‌نمایاند، شباهت نظام اجرایی فروش اقساطی به آن چیزی است که عملاً در بانکداری ربوی رخ می‌دهد. بدین معنی که بانک برخلاف عقود مشارکت، صرفاً واسطه‌ای برای انتقال وجوه و اعطای وام به مردم است. اما هرچه رخ می‌دهد صرفاً بر روی کاغذ و اعتباری است به این صورت که از ابتدای انعقاد قرارداد اقساطی و خرید نقدی مال توسط مشتری به وکالت از بانک تا ارائه پیش فاکتور به بانک و قسط‌بندی بازپرداخت ثمن و... هیچ فعل و انفعال مؤثری رخ نمی‌دهد و بانک هیچ دخل و تصرف مادی یا حقوقی در مال نمی‌یابد؛ امروزه عملاً مشتری به عنوان نماینده بانک به عرضه‌کننده سفارش کالا می‌دهند و پیش فاکتوری که از او دریافت می‌دارند به بانک تسلیم کرده، از طرف بانک مبلغ کامل کالا را به صورت نقدی و به وسیله اعتباری که از بانک دریافت می‌کنند، به فروشنده می‌پردازند و سپس خود بدهکار بانک می‌شوند. بانک‌ها به دلیل حجم بالای عملیات بانکی و سایر مسائل جاری، پس از انعقاد قرارداد و ارائه تسهیلات، فقط می‌توانند به فکر بازپرداخت وام و مشکلات ناشی از آن باشند و نظارتی بر صحت تخصیص اعتبارات در محل‌های قانونی انجام نمی‌گیرد.

علاوه بر موارد مذکور نظر به اینکه نرخ سود بیع اقساطی ثابت است، بانک نیز این سود را پس از کسر هزینه‌ها و سهم بانک، در اختیار صاحبان سپرده قرار می‌دهد، این ثبوت و سکون می‌تواند با توجه به تغییر دائمی ارزش پول و تورم موجود در جامعه به ضرر سپرده‌گذاران تمام شود (دلقندی، ۱۳۷۶). لذا سود موضوع قرارداد بیع اقساطی، با میزان تورم موجود در جامعه نامتوازن است هرچند به علت وجود خطر سرمایه‌گذاری در سایر حوزه‌ها یا نبود اطلاعات اقتصادی کافی، گریزی جز سازگاری با این وضعیت نیست. در ادامه ایرادات مهمترین و اصلی‌ترین ایراد وارده بر فروش اقساطی عنصر رباست که ادله رد این ایراد در صفحات پیشین مطرح شد با این حال باید در نظر داشت ایراد مذکور در بیع اقساطی سیستم بانکی بیشتر خودنمایی می‌کند. بیع اقساطی در حقیقت همان اعطای اعتبار و وام به متقاضیان از طریق بانک است لذا قالب و شکل یک عقد خاص نمی‌تواند ماهیت آن را مخفی کند تا جایی که شرکت‌های طرف بانک نیز که با فروش اقساطی، تأمین مالی فعالیت‌های تولیدی، خدماتی - صنعتی و... را بر عهده دارند، در دفاتر حسابداری خود تسهیلاتی را که از طریق بیع اقساطی دریافت می‌کنند، با نام وام‌های دریافتی ثبت می‌کنند.

بنابراین در تطبیق نهایی می‌توان اظهار داشت: از نگاه تطبیق موضوع بیع اقساطی با کنواسیون ۱۹۸۰ وین، با توجه به جدول آورده شده می‌توان نکات اتفاق و اختلاف را مورد انطباق قرار داد؛

منبع	نکات اختلاف	نکات اشتراک
(Enderlein & Dietrich, 1992:211-219)	تفاوت در زمان پرداخت، رمزنگار مفهوم قسط.	بیع اقساطی قرارداد جامعی است که برابر اقساط متعدد آن به تعدادی قرارداد جزئی تقسیم شده است.
سلطان احمدی و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۵۷)	در ایران اجرای تعهدات واحده و پرداخت ثمن به صورتی اقساطی مد نظر است ولی در کنوانسیون وین مشخصه فروش اقساطی تحویل کالا به صورت مرحله ای در دفعات متعدد می باشد.	توافق متضمن اجرا یا پرداخت است.
(اشلختریم، ۱۳۹۶: ۲۸۹)	مقررات مختص به روابط بین خود منعقدین (یک قرار داد مختص بین طرفین و یک قرارداد متمایز)	عدم ضرورت در هم جنس بودن اقساط مبیع.
(Chengwei, 2005: 288)	الفاظ مستعمل ماده ۷۳ کنواسیون وین.	تاریخ دقیق تسلیم همه اقساط از قبل معین شده است.
(Bryan, 1983:40)	شکل شناور برخی بیع اقساطی بر حسب نیاز مشتری و خرید برخی کالاها (مواد شیمیایی، مواد غذایی و غیره)	

نتیجه‌گیری

بیع اقساطی در حقوق ایران همان آثار بیع عادی را در پی دارد. در چنین عقدی بلافاصله پس از انعقاد قرارداد بایع مالک ثمن و مشتری مالک مبیع می‌گردد. در کنوانسیون بیع بین المللی کالا چنین چیزی نیست و بیع اقساطی به بایع حق مطالبه ثمن و به مشتری حق مطالبه مبیع را داده و مضافاً هر یک از بایع و مشتری را مکلف به تسلیم مبیع و ثمن نموده و در این قراردادها حق

حبس وجود نداشته لیکن در کنوانسیون در پاره ای موارد حق حبس پیش بینی شده است و این خلاف مقررات و قواعد پذیرفته شده در نظام حقوقی ایران می باشد. با انجام عقد بیع هریک از بایع و مشتری به ترتیب ضامن درک مبیع و ثمن گردیده و در صورت ثبوت استحقاق مبیع و ثمن نسبت به غیر بایع و مشتری ضامن می باشند. با تسلیم مبیع و ثمن ضمان معاوضی منتقل شده و هر یک از بایع و مشتری از مسئولیت مبری می شوند. و این امر قاعده ای است که در حقوق ایران و کنوانسیون به طور یکسان پذیرفته شده است.

بیع اقساطی ره آورد تغییرات غیرقابل اجتناب و گسترده اجتماعی و برخاسته از تحولات اقتصادی عصر حاضر است که به زعم فقیهان اسلامی، جلوه ای از بیع نسبه محسوب می گردد. در ایران بیع اقساطی به شکل پرداخت ثمن به صورت اقساطی است درحالی که طبق ماده ۷۳ کنوانسیون وین مشخصه فروش اقساطی، تحویل کالا به صورت مرحله ای و در دفعات متعدد است. حاصل آن که مقنن ایرانی در قانون مدنی به مفهوم و کیفیت بیع اقساطی اشاره ای نداشته و این تکلیف را به ضوابط حوزه بانکی، مشخصاً «قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲ و دستورالعمل های آن» ارجاع داده است. به لحاظ زمان تصویب این قانون و با توجه به سیستم اقتصاد دولتی، متأثر از مواضع تاحدودی متفاوت فقها و شبهات مطروحه و به منظور ممانعت از حرکت احتمالی نظام اقتصادی به سمت ربوی شدن، بیع اقساطی در امور بانکی پیش بینی شده است. هرچند تورم افسارگسیخته کنونی، به کاهش میزان استفاده از این نوع بیع منجر شده است اما تسهیل جریان دسترسی به کالاها، ضرورت هدایت دیگر مؤسسات مالی و بنگاه های اقتصادی به استفاده از قراردادهای فروش اقساطی را توجیه می کند.

با توجه به اینکه در ایران در وجود قراردادهای اقساطی، حکم صریحی وجود ندارد، به منظور رفع هرگونه اختلاف در این زمینه لازم است با اصلاح موجود، تصویب قوانین مناسب و البته الحاق بین المللی به ویژه کنوانسیون وین و حضور در صحنه تجارت جهانی، موجب گسترش اعتبار بین المللی ایران به ویژه کنوانسیون و حضور در صحنه تجارت جهانی، موجب گسترش اعتبار بین المللی ایران و توسعه اقتصادی و تجاری کشور و انطباق هر چه بیشتر مقررات داخلی با مقتضیات تجاری شد. راهبردهای اجرایی تحقیق را می توان در موارد زیر مطرح ساخت:

راهبرد اول:

با توجه به گسترش قراردادهای تجاری و غیر تجاری در بین مردم نیاز است قراردادهای اقساطی به صورت مستقل مشمول قواعد وضوابط کشور نبوده و در مواردی هم به سایر قوانین و قواعد بیع اقساطی در سایر کشورها که رویه ای عادلانه دارند توجه گردد.

راهبرد دوم:

قواعد مربوط به بیع اقساطی در حقوق ایران، دارای ابهاماتی است و تنها راه بهره مندی از کیفیت بیع اقساطی، سلب تکلیف آن از حوزه بانکی است؛ چرا که دستورالعمل های بانکی در خصوص قراردادهای اقساطی کاملاً غیر همسو با عملیات بانکی بدون ربا بوده و در این زمینه تا حدودی به جز معدودی از قراردادهای اقساطی، کاملاً یکسان با عملیات ربوی بوده است.

منابع

منابع فارسی

- ابولیل، ابراهیم (۱۴۰۴ق). *البيع بالتقسيط و البيوع الائتمانية الاخرى*، دارالاحیاء التراث العربی، چاپ اول.
- اشلختریم، پیتر (۱۳۹۶). *مقدمه‌ای بر حقوق بیع بین المللی کالا*، ترجمه عباس کاظمی نجف آبادی و مسعود محبوب، چاپ اول، انتشارات جنگل.
- امینی، منصور؛ عابدیان، میر حسین و کرمی، سکینه (۱۳۹۱). نحوه مقابله نظام های حقوقی با شروط ناعادلانه قراردادی و ش کوت قانون حمایت از حقوق مصرف کنندگان در ایران. *نشریه تحقیقات حقوقی*، ۱۵ (۵۹).
- پناهی، هادی (۱۳۹۰). *بررسی فروش اقساطی در قالب قراردادهای بانکی با مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه و آمریکا*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز، به راهنمایی دکتر غلامرضا حاجی نوری.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۷). *وسیط در ترمینولوژی حقوق*، چاپ اول. تهران: گنج دانش.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۹۷). *دوره مبسوط در ترمینولوژی حقوق*. تهران: گنج دانش.
- خاوری، محمودرضا (۱۳۸۳). *حقوق بانکی*. مؤسسه بانکداری ایران؛ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، چاپ چهارم.
- داراب پور، مهرباب (۱۳۹۱). *تفسیری بر حقوق بیع بین المللی*، چاپ دوم. تهران: کتابخانه گنج دانش.
- دلقدی، ابوالفضل (۱۳۷۶). *بررسی ساختارهای مالی و حسابداری عملیات بانکی بدون ربا، مجموعه مقالات هشتمین همایش بانکداری اسلامی*، تهران: مؤسسه عالی بانکداری.
- سلطان احمدی، جلال؛ تقی زاده، ابراهیم؛ ابراهیمی، یوسف (۱۴۰۱). *تبارشناسی-فقهی و حقوقی بیع اقساطی با نگاهی بر کنوانسیون ۱۹۸۰ وین، ماهنامه علمی و پژوهشی، جامعه شناسی سیاسی ایران*، ۵ (۹).
- شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۳۸۳). *الروضة البهیة فی شرح اللّٰمعة الدمشقیة معروف به شرح لمعة؛ ترجمه تحریر الروضة فی شرح اللّٰمعة*، ترجمه: مهدی دادمزنی، چاپ هفتم، تهران.
- صالح نیا، اصغر (۱۳۹۱). *بررسی فقهی حقوقی عقد اجاره به شرط تملیک با تأکید بر قراردادهای لیزینگ*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی، به راهنمایی دکتر علی انصاری.
- صفی پوری شیرازی، عبدالرحیم بن عبدالکریم (۱۳۸۹). *شیرازی، تصحیح و تعلیق: محمدحسن فؤادیان، علیرضا حاجیان نژاد، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران*، جلد اول.
- عبدی، مهران (۱۳۹۶). *بررسی فقهی حقوقی بیع نسبه*. پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده اقتصاد و علوم اداری، دانشگاه علامه محدث نوری، به راهنمایی دکتر محمودامامی نمینی.
- عقیلی، مریم (۱۴۰۰). *دعوی فسخ بیع اقساطی در رویه دادگاه ها*، چاپ اول. تهران: نشر نوروزی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ق). *قواعد الاحکام*، جلد ۱، چاپ دوم. دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- علیزاده، عبدالرضا (۱۳۹۴). *مبانی رویکرد اجتماعی به حقوق و جستاری در نظریه های جامعه شناسی حقوق و بنیادهای حقوق ایران*، چاپ سوم، نشر سمت.
- عمید، حسن (۱۳۷۵). *فرهنگ عمید*، چاپ ۶، انتشارات امیرکبیر.

کاتبی، آیه و امرایی، آذین (۱۴۰۰). آثار فسخ در بیع اقساطی در حقوق ایران و کنوانسیون بیع بین المللی، *مطالعات آینده پژوهی و سیاستگذاری*، ۷ (۲۴).

کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۹). *دوره حقوق مدنی، عقود معین*، چاپ شانزدهم. تهران: گنج دانش.

گلریز، حسن و کوثری، عبدالله (۱۳۸۸). *فرهنگ توصیفی اصطلاحات پول بانکداری و مالیه بین المللی*، چاپ اول. نشر فرهنگ معاصر.

گلشنی، عصمت؛ حسینی مدرس، سیدمهدی (۱۳۹۳). *فروش اقساطی در حقوق بانکی*، نشر شهر دانش، چاپ اول.

مسلم بن حجاج نیشابوری، ابوالحسن (۱۴۱۲ق). *صحیح مسلم*، جلد پنجم، چاپ ۱، انتشارات دالحديث.

موسویان، عباس (۱۳۸۴). *ارزیابی قراردادهای شیوه‌های اعطای تسهیلات در بانکداری بدون ربا*، نشریه اقتصاد اسلامی، ۵ (۱۹).

معین، محمد (۱۳۷۱). *فرهنگ فارسی، انتشارات امیرکبیر*، جلد اول، انتشارات جامع المدرسین، موسسه نشر اسلامی.

نراقی، احمد بن محمد مهدی (۱۴۱۷ق). *مستند الشیعه فی احکام الشریعه*، موسسه آل بیت (ع)، جلد ۱.

منابع انگلیسی

Bryan, G., (1983). *Black's law dictionary*, 9th ed, West Group Publication, New York.

Cserne, P., (2008). *Freedom of choice and paternalism in contract law: prospects and limits of an economic approach*. PHD thesis, social science research network(ssrn).

Comment 2 of secretariat commentary on 1978 Draft Art. 64 (Draft counterpart of CISG Art 73). available at <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/secomn/secomn73.Htm>.

Chengwei, L., (2005). *Avoidance in the Case of an Installment Contract*, 2nd edition, available: www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/enderlein.html, no. 1.

Enderlein, F., & Dietrich M., (1992), *International sales Law*, Newyork, oceana publication, Second Edition.